

Bron: Janssen, T., & Van Weijen, D. (2017). *Effectief schrijfonderwijs op de basisschool. Een didactisch kader ten behoeve van landelijk peilingsonderzoek*. Amsterdam/Den Haag: Universiteit van Amsterdam en NRO.

Schrijfonderwijsprogramma Taalonderwijs in Ontwikkeling (TiO)

1 Uitgangspunten

TiO-schrijven is een digitaal ondersteund schrijfprogramma voor leerlingen vanaf groep 8 van het basisonderwijs, ontwikkeld door Bok (1998; 2012). TiO staat voor Taalonderwijs in Ontwikkeling. Het programma wordt niet alleen in het basisonderwijs, maar ook in het voortgezet onderwijs gebruikt.

‘Oefening baart kunst’ en ‘leren door doen’ zijn belangrijke uitgangspunten van TiO: door veel te schrijven en gericht te oefenen zouden leerlingen vanzelf beter gaan schrijven. Het programma biedt daarom een intensieve training, waarbij leerlingen elke week een tekst schrijven (ca. 35 teksten per jaar) met didactische ondersteuning door het programma.

De ondersteuning bestaat uit aanwijzingen, tekstsuggesties en voorbeeldteksten die leerlingen zelf kunnen oproepen voor, tijdens en na het schrijven van hun tekst (*solicited guidance*). Dit doen zij door de hulpknoppen in het programma te gebruiken. De veronderstelling is dat leerlingen, door herhaalde inzet van de tekst- en verbeter-suggesties, deze op den duur internaliseren en gaan toepassen bij het schrijven van volgende teksten.

Het programma geeft geen automatische feedback op de tekst. Bij het onderdeel ‘verzorgen’, bijvoorbeeld, moet de leerling zelf fouten ontdekken en verbeteren in de eigen tekst. Het computerprogramma markeert lastige woorden in leerling-teksten, zoals vervoegingen van werkwoorden (word/wordt), die de leerling vervolgens zelf op juistheid moet controleren en verbeteren. De leerling kan pas verder als een rode vorderingsbalk groen is geworden. De groene balk verschijnt als de leerling gebruik heeft gemaakt van verschillende hulpknoppen.

Het programma is gebaseerd op het principe van ‘zelf-differentiatie’: leerlingen volgen geen voorgeschreven leerlijn, maar kiezen zelf het onderwerp waarover zij willen schrijven, maken keuzes voor de strategie en het niveau waarop ze kunnen en willen werken en werken in hun eigen tempo. Sommige leerlingen schrijven in één les twee teksten, anderen moeten thuis verder werken om een tekst per week af te krijgen. Elke tekst wordt opgeslagen.

In eerste instantie hoeven leerlingen niet publiekgericht te schrijven. De veronderstelling is dat dit te moeilijk is voor jonge schrijvers en hun schrijfvaardigheidsontwikkeling belemmert. Daarom worden leerlingen eerst gestimuleerd vrijuit hun eigen teksten te schrijven; specifieke vaardigheden, zoals doel- en publiekgericht schrijven, en specifieke genres (zoals brief en verslag) komen in een later stadium, in het voortgezet onderwijs, aan bod. Bovendien wordt er in TiO vanuit gegaan dat niet alle teksten gelezen hoeven te worden. *“TiO-leerlingen zullen geleidelijk leren inzien, dat schrijven niet alleen op communicatie is gericht, maar dat ze óók schrijven om kennis te verwerven, om een probleem te analyseren, om een literair juweeltje te creëren, om schrijfvaardigheid te ontwikkelen.”* (Bok, 2012, p. 17).

TiO onderscheidt drie fasen in het schrijfproces: schrijven, verbeteren en verzorgen. Aan elke fase moeten leerlingen voldoende aandacht besteden. Het programma bewaakt de tijdsinvestering bij het verbeteren en verzorgen van de tekst en zorgt ervoor dat de leerling gebruik maakt van diverse hulpknoppen (o.a. door de rode vorderingsbalk).

In beginsel kunnen leerlingen zelfstandig aan de slag met het programma, zonder interventie van de leerkracht. Dit neemt niet weg dat de leerkracht onmisbaar blijft als begeleider van het leerproces: voor het op peil houden van de motivatie, het controleren van de voortgang en het onderling bespreken van geschreven teksten. In de laatste versie van TiO (2017) werken leerlingen

vanuit een jaarplan dat per week is ingevuld (aantal opdrachten, tijdstip, niveau, tempo, accent). De leerkracht kan dit jaarplan aanpassen aan een leerjaar, klas of individuele leerling.

2 Doelstellingen

De doelstellingen van TiO-A zijn, volgens de website van het programma:

- gewenning aan het schrijven van een tekst in drie fases;
- oefenen in stofvinding via brainstorm en gerichte vragen;
- oefenen in het gestructureerd verwoorden van gedachten en gevoelens;
- oefenen in logisch redeneren en argumenteren;
- besef ontwikkelen dat een tekst op talloze wijzen verwoord kan worden;

(<http://www.tioschrijven.nl/Product/TiO-Schrijft-A>).

3 Leerstof en fasering

Het programma omvat drie afdelingen: een A-afdeling (algemene schrijfvaardigheid), een B-afdeling (specifieke schrijfvaardigheid) en een C-afdeling (grammaticale kennis en kunde). Alle leerlingen beginnen in de A-afdeling. Pas wanneer een leerling circa 30 teksten heeft geschreven, krijgt hij toegang tot de afdelingen B en C. Leerlingen in groep 8 zullen voornamelijk werken in de A-afdeling.

Afdeling A: Algemene schrijfvaardigheid

Deze eerste afdeling van het programma vormt de kern van programma. In deze afdeling leren leerlingen om korte en compacte teksten te schrijven, hoe zij een tekst kunnen openen en afsluiten, hoe zij boeiend en helder kunnen schrijven, alinea's kunnen maken en de tekst structureren. Ook is er aandacht voor spelling en zinsbouw. Teksten in TiO-A hebben een omvang van 250-400 woorden en kunnen binnen een lesuur worden geschreven.

Afdeling B: Specifieke schrijfvaardigheid

Deze schrijftaken gaan pas open nadat de leerling de verplichte teksten in A heeft geschreven. In de B-afdeling oefent de leerling met specifieke tekstsoorten: samenvatting, werkstuk, brief, verslag, betoog, beschouwing en reflectie. Hoeveel teksten leerlingen schrijven, bepalen zij zelf of samen met de docent.

Afdeling C: Grammaticale kennis en kunde

De schrijftaken in deze afdeling gaan pas open, nadat de leerling de verplichte teksten in A heeft geschreven. In de C –afdeling leert de leerling over zinnen, zinsdelen en alinea's. De grammaticale kennis wordt aangeboden in de vorm van een game. Elk jaar krijgt de leerling meer grammaticale oefeningen te zien, achtereenvolgens: zin, zinsdelen, zinsdelen benoemen, onder- en nevenschikking, ontsporingen e.d.

Daarnaast bevat TiO een aantal bijzondere onderdelen, zoals het Jaarboek, de Monitor en de Tekstweger. In het persoonlijke Jaarboek worden alle teksten van de leerling opgeslagen in drie versies: de ruwe, de verbeterde en de verzorgde versie. De Monitor geeft de kwantitatieve prestaties van de leerling weer (aantal teksten en aantal woorden), in vergelijking met de gemiddelde kwantitatieve prestaties van klasgenoten. De Tekstweger meet 20 kwantitatieve tekstkenmerken zoals aantal woorden, woordlengte, stoplappen, zinslengte, alineaalengte, lijdende vorm en samengestelde zinnen.

In recente versies van TiO zijn nog verschillende andere onderdelen toegevoegd, waaronder:

- een routeplanner, waarmee de leerling vooraf aangeeft langs welke wegen hij wil werken;
- een tekstfilm, die per minuut registreert welke hulpknoppen de leerling gebruikt;
- Certificaat van Kwaliteit, waarin de leerling de eigen tekst bespreekt;
- *peer response*: hulp voor het stellen van relevante vragen;
- digitale tekstbeoordeling door de docent;

- alarm, dat afgaat als de leerling meer dan twee weken achterloopt met zijn verplichte werk.

4 Voorbeeldopdrachten en –instructie in TiO-A

In TiO-A kan de leerling kiezen uit ca. 300 onderwerpen om over te schrijven, verdeeld over vier subafdelingen: Echt waar, Verhalen, Formuleren en Argumenteren. Enkele voorbeelden van onderwerpen bij Verhalen zijn: Geluk bij een ongeluk, Dierenpraat, Afscheid, Pestkoppen.

Tijdens het schrijven van de eerste versie kan de leerling hulpknoppen gebruiken die op het onderwerp toegespitste hulp geven. Onder de knoppen worden suggesties gegeven voor onder andere: voorwerk, brainstorm, opening, afsluiting, titel, wending, perspectiefwisseling en dergelijke. Enkele voorbeelden van suggesties:

Voorwerk

Je weet meer dan je denkt!

- Wat weet je al over het onderwerp?
- Wat zou je graag willen weten over het onderwerp?
- Wat vind je heel aardig of heel apart aan het onderwerp?

Schrijf dat hieronder op.

Opdracht

Je mag je eigen opdracht formuleren. Hieronder vind je een suggestie.

Schrijf over een gebroken schaats. Dat is een kleine ramp. Of kwam het juist goed uit? Want ze waren al oud en niet zo modern. Misschien een mooie kans om....

Opening

Begin met een overpeinzing.

Ton had een ernstig probleem.

Hoe moest hij het uitleggen.

Had ze maar geluisterd naar...

Voor het verbeteren van de eerste versie kan de leerling kiezen uit vier rubrieken met verbeteruggesties: Helder, Boeiend, Stijlvol en Doordacht. De circa 100 suggesties in deze rubrieken zijn niet toegespitst op de tekst, maar algemeen van aard. Onder Boeiend wordt bijvoorbeeld de suggestie gegeven om spanningselementen toe te voegen en worden voorbeelden van zulke elementen gegeven:

Boeiend

Stel een vraag, maar geef geen antwoord.

Zou hij op tijd komen?

Wat moest zij beginnen?

Wie kon hem helpen?

Zag zij niet, dat er gevaar dreigde?

Tenslotte kan de leerling met behulp van het programma zijn of haar tekst checken op interpunctie, spelling, zinsbouw, alinea's en lay-out. Het programma spoort geen fouten op, maar markeert risicovolle plaatsen in de tekst, waar de leerling nog eens naar kan kijken (bijvoorbeeld de werkwoordspelling).

5 Effectiviteit

De effectiviteit van TiO-schrijven is door Pullens (2012) in twee studies onderzocht. De eerste studie betrof een experiment op zes basisscholen met in totaal 168 leerlingen uit groep 8. Vier condities werden met elkaar vergeleken: 1) TiO, waarbij leerlingen gedurende een schooljaar iedere week 45

minuten schreven met behulp van het programma; 2) Pen-en-papier intensief, waarin leerlingen iedere week 45 minuten schreven, maar zonder gebruik van het programma; 3) Pen-en-papier extensief, waarbij leerlingen een of tweemaal per maand oefenden en de reguliere taalmethode werd gebruikt, en 4) een zogenaamde baseline: resultaten van landelijk uitgevoerd peilingsonderzoek (PPON).

Alle leerlingen schreven aan het einde van het schooljaar één overtuigende brief die beoordeeld werd op inhoud, structuur en organisatie en doel- en publiekgerichtheid, met een analytisch scoringsvoorschrift. Resultaten wezen uit dat leerlingen in de TiO-conditie langere teksten schreven met meer inhoudelijke elementen, beter publiekgericht schreven en beter in staat waren om het doel van hun brief te beargumenteren dan leerlingen in de drie andere condities. Op organisatie en structuur werd geen verschil gevonden tussen condities.

In een tweede studie is het effect van TiO opnieuw onderzocht, maar nu in een experiment met drie van de vier condities: TiO-schrijven, Pen-en-papier intensief en Pen-en-papier extensief, en met meer meetmomenten en schrijftaken. Aan het onderzoek namen 186 leerlingen uit groep 8 van zes basisscholen deel. De kwaliteit van de schrijfproducten werd op drie momenten gemeten: aan het begin, in het midden en aan het eind van het schooljaar. In totaal schreven leerlingen twaalf teksten in vier verschillende genres: overtuigende brief, verhaal, persoonlijke ervaring en redenering. De teksten werden beoordeeld door jury's van telkens drie beoordelaars, met behulp van een ankertekst.

Leerlingen in de TiO-conditie gingen meer vooruit dan leerlingen in de beide andere condities. De effecten waren groot ($ES = .78$ ten opzichte van Papier-en-pen intensief, en $ES = .95$ ten opzichte van Papier-en-pen extensief). Pullens (2012) concludeert hieruit dat leerlingen die het computerprogramma TiO-schrijven gebruiken betere schrijfsresultaten behalen dan leerlingen die leren schrijven met de reguliere methoden. Dit is zijns inziens niet alleen toe te schrijven aan de hoeveelheid oefening, maar ook aan de specifieke didactische aanpak van TiO-schrijven.

Literatuur

- Bok, A.H. (1998). Taalonderwijs in ontwikkeling: het ontwerpen van onderwijs op basis van specifieke kenmerken van het taalbevermogen in het kader van ontwikkelingsonderzoek voor taal. Dissertatie Universiteit Utrecht. Heeswijk-Dinther: Esstede.
- Bok, A. (2012). Kennismaken met TiO-ABC. Knoppen en functies. Point of view. Achtergronden. Rosmalen: Bureau voor Educatieve Ontwerpen.
- Pullens, T. J. M. (2012). *Bij wijze van schrijven: Effecten van computerondersteund schrijven in het primair onderwijs*. Dissertatie Universiteit Utrecht.